

Bazı Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti

Arabic Alphabet as the Cause of Contamination in Some Phonetic Events

İhsan Sabri ÇEBİ¹

öz

Dilin ses yapısında meydana gelen değişmelere ses olayı denir. Ses olayının sebeplerinden biri de, bir kelime veya şeklin başka bir kelime veya şekli etkileyerek ortak özelliklere sahip başka şeklin oluşması demek *bulaşmadır*. Türkçenin Arap alfabesi ile yazıldığı dönemlerinde Arap alfabesindeki “vav” ve “ya” harflerinin Türkçedeki hem ünlü hem de ünsüz bazı sesleri karşılması birtakım Arapça ve Farsça kelimelerde farklı okumalara sebep olmuştur. Yani bazı kelimelerde ünlü okunması gereken “ya” harfi ünsüz; bazı kelimelerde ünsüz okunması gereken “vav” ve “ya” harfleri ünlü okunmuşlardır. Bu farklı okumalar sonucunda bazı kelimeler kaynak dildeki karşılıklarından başka bir şekle dönüşmüşlerdir. Arap alfabesinde olmayan “g” ve “damak n’si” gibi sesler, Arap harfli Türk alfabesinde, Fars alfabesinden alınan “kâf-i Farisî” ve Türkler tarafından oluşturulan “kâf-i nûn” ile karşılanmışlardır. Ancak bu sesler el yazması eserlerde çok zaman kolaylık sebebiyle *Arabî kef* ile yazılmışlardır. Bazı Arap lehçelerine girmiş olan ve bünyesinde bu sesleri barındıran birtakım Türkçe kelimelerde, bahsedilen seslerin Arap alfabesindeki *kef* harfiyle yazılmasından dolayı farklı okunmaları söz konusudur. Yine Arap alfabesindeki hareke sistemi sebebiyle de bazı kelimelerde ses olayları ortaya çıkmıştır. Aynı harflerle yazılan bazı kelimelerin farklı hareketlenmesi sonucunda eş anlamlı farklı kelimeler ortaya çıkmıştır. Aslında farklı sebepler ile ses olayı geçirmiş olan tespit ettiğimiz bazı kelimelerde ortaya çıkan bütün ses olaylarının yönünü belirleyen şey, bulaşmadır. Bu olaylardaki bulaşma sebebi ise Arap alfabesi, daha genel bir ifade ile *yazıdır*. Bu da *ses olaylarının önce konuşma dilinde meydana gelmesi* genel karakterinden farklı olarak yazının da ses olaylarına sebep olması gibi bir tespiti ortaya koymaktadır. Yazımızda, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı yazma eserlerde tespit ettiğimiz bu tür ses olayı geçirmiş örnekler yer verdik. **Anahtar kelimeler:** Bulaşma, ses olayları, ses değişimleri, Arap alfabesi, Arap harfli Türk alfabesi, Türk dili

ABSTRACT

Changes which occur in the phonetic structure of a language are called phonetic events. One of the reasons for phonetic change is contamination in which a word or form influences another word or form and a different form with common features arises. In earlier periods when Turkish was written in Arabic letters, the fact that the Arabic letters “vav” and “ya” corresponded to both vowel and consonant phonemes caused there to be some different pronunciations in

Sorumlu yazar/Corresponding author:
İhsan Sabri Çebi (Dr. Öğr. Üyesi),
Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye.
E-posta: iscebi@nku.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8889-0025

Başvuru/Submitted: 20.03.2019
Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.10.2019
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.11.2019
Kabul/Accepted: 10.11.2019
Online Yayın/Published Online: 12.06.2020

Atıf/Citation: Çebi, İhsan Sabri. “Bazı Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti.” *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 81-95.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.706876>

Arabic and Persian words. In other words, the letter “ya” which is expected to be pronounced as a vowel is pronounced as a consonant, and the letters “vav” and “ya” are pronounced as vowels although they are expected to be pronounced as consonants. As a result of these variant pronunciations, some words evolved into forms that are different from the corresponding words in their original language. Phonemes such as “g” and “nasal n” which are not found in the Arabic alphabet are counterbalanced in the Ottoman alphabet with “kâf-i Farisi” borrowed from the Persian alphabet and “kâf-i nûnî” which Turks developed. But these phonemes were written with Arabic *kef* in manuscripts due to greater ease of writing. In some Turkish words which include these phonemes and which are used in some Arabic dialects, different pronunciations exist due to the fact that the mentioned phonemes in the Arabic alphabets are written with the letter *kef*. The reason for these phonetic events which are based on contamination is the system of vowel points in the Arabic alphabet. As some words written with the same letters were developed with different vowel points, synonymous words came into existence. It is in fact contamination which determines the direction of all phonetic events that emerge in these words undergoing phonetic events through different reasons. The reason for contamination in those events is the Arabic alphabet, that is, writing in more general terms. The fact that phonetic events arise firstly in spoken language indicates that it is not the typical characteristic of writing to cause phonetic events although this is possible. Examples that belong to the period of Old Anatolian Turkish and that undergo this kind of phonetic event are given in the study.

Keywords: Contamination, phonetic events, phonetic changes, Arabic alphabet, Turkish alphabet with Arabic letters, Turkish language

EXTENDED ABSTRACT

Changes which occur in the phonetic structure of a language are called phonetic events. One of the reasons for phonetic change is contamination in which a word or form influences another word or form and a different form with common features arises. In earlier periods when Turkish was written in Arabic letters, the fact that the Arabic letters “vav” and “ya” corresponded to both vowel and consonant phonemes caused differences of pronunciation between Arabic and Persian words. For example the letter *ya* (ي) in some Arabic and Persian words is expected to be pronounced as a consonant but in fact is pronounced as a vowel. Likewise, the letter *vav* (و) is expected to be pronounced as a consonant but is pronounced as a vowel. As a result of these variant pronunciations, some words transform into another form that is different from their corresponding words in the original language. When we consider some identified examples, we see that this phonetic change began to occur when the Oghuz accent became a written language in the period of Old Anatolian Turkish. Some examples such as “*hayrlı* > *hurlı* (خیرلی); *hayrsız* > *hursız* (خیرسز); *na’leyn* > *nalın* (نعلین); *Züleyha* > *Zeliha* (زلیخا); *bî-hûde* > *beyhude* (بیهوده); *bî-namaz* > *beynamaz* (بینماز); *mîve* > *meyve* (میوه); *zîrek* > *zeyrek* (زیرک); *cevreb* > *çorap* (جورب); *mevsil* > *Musul* (موصل); *çevgen* > *çöğen* > *coven* (چوگن); *sevsen* > *sûsen* (سوسن); *gevher* > *güher* (گوهر)” which arose as a result of that phonetic change, began to be used in written language. However the examples below, which we identified in a previous study and which underwent the same changes, were observed to remain in the spoken language instead of being used in the written language. A number of examples belong to the period of Old Anatolian Turkish and are as follows: *şeyh* > *şih* (شیخ); *peydâ* > *bîza*, *pîza* (بیذا); *seyl* > *sîl* (سیل); *bevl* > *böl* ~ *bül* (بول); *nevrûz* > *nôruz* (نوروز); *edviyye* > *edüyye* (ادویه); *Nevfel* > *Nûfil* (نوفل).

We identified some phonetic changes in the Cairo accent of Arabic on this basis: *mûlid* < *mevlid* مَوْلِدٌ “mevlit”; *loûn* < *levn* لُون “renk”; *foû* < *fevk* فَوْق “üst”; *moûz* < *mevz* مَوْز “muz”.

Phonemes such as “g” and “nasal n” which are not found in the Arabic alphabet are counterbalanced in the Ottoman alphabet with “*kâf-i Farisî*” borrowed from the Persian alphabet and “*kâf-i nûnî*” later developed by Turks. But these phonemes were written with Arabic *kef* in manuscripts due to greater ease of writing. In some Turkish words which include these phonemes and which have been used in some Arabic dialects, different pronunciations exist due to the fact that the mentioned phonemes in Arabic alphabets are written with the letter *kef*. Some examples that have been transformed in that way are as follows: *beg* > *bek* (بگ); *yegen* > *yeken* (يگن); *legen* > *lakan* (لگن); *biñbaşı* > *bikbâşî* (بگباشی); *yeñiçeri* > *inkişârî* (يگي چري).

Some examples of contamination that we identified are very striking and need special mention. The reason for these phonetic events which are based on contamination is the system of vowel points in the Arabic alphabet. As some words written with the same letters are developed with different vowel points, synonymous words came into existence. New words emerging in that manner have completely matching concepts in semantic terms: *alaca ibik* > *elçi ibik* (الچه ابك); *ip avadanlığı* > *ip odunluğu* (ایب اودنلغی).

It is in fact contamination which determines the direction of all phonetic events that emerge in these words undergoing phonetic events for different reasons. The reason for contamination in those events is the Arabic alphabet, that is, writing in more general terms. The fact that phonetic events arise firstly in spoken language indicates that it is not a typical characteristic of writing to cause phonetic events although this is possible.

The fact that contamination causes similar phonetic events in both Arabic dialects and in Persian makes the situation interesting. It is clear that the tendency to take the easy way out is the most typical cause of phonetic events and this plays a great role in these events.

Examples that belong to the period of Old Anatolian Turkish and that undergo this kind of phonetic event are given in the study. It is anticipated that many examples will be determined as a result of reviewing works on vowel points that belong to the above-mentioned period. These examples will contribute to the etymological dictionary of language.

1. Giriş

Canlı bir varlık olan dil zaman içinde değişerek gelişir. Milletlerin zaman içinde maruz kaldıkları coğrafi ve kültürel değişiklikler ile kültürler arası ilişkiler gibi sosyal sebepler bu gelişim sürecinde dilin iç ve dış yapısında bir takım değişikliklere yol açar.

Dilin ses yapısında meydana gelen değişikliklere ‘ses olayı’ denir. Türkçede karşılaştığımız ses olaylarını düşme, değişme, benzeşme, yer değiştirme, türeme gibi genel başlıklar altında toplamak mümkündür.¹

Ercilasun ses olaylarının sebeplerini a) Dilin ses özellikleri, b) Başka seslerin tesiri, c) Vurgu, d) Zayıf sesler, e) Telaffuz güçlüğü ve tenafür, f) Başka kelime ve gramer şekillerinin tesiri, g) Komşu dil, lehçe ve şivelerin tesiri, h) Bazı ses olayları, şeklinde sıraladıktan sonra, bütün bu sebepleri daha genel bir başlık altında toplamanın mümkün olduğunu, bunun da dilbiliminde ‘en az çaba kanunu’ olarak adlandırılan, insanların konuşurken kolaya kaçma eğilimi olduğunu söyler.²

Karaağaç ise, bu sebepleri 1. Irkın etkisi, 2. Coğrafyanın etkisi, 3. En az çaba ve en çok çaba etkisi, 4. Çocuklara verilen ana dili eğitimi, 5. Sosyal ve siyasi etkenler, 6. Alt katman etkisi, 7. Üst katman etkisi, 8. Örneksemelerin etkisi, 9. Yazım kurallarının etkisi, şeklinde sıralar.³

Ses olaylarının genel karakteristiği bunların önce konuşma dilinde meydana gelmesidir. Konuşma diline göre daha muhafazakâr olan yazı dili bu ses olaylarının bir kısmını kabul eder. Bazı ses olayları ise bazı bölgelere ait ağız özellikleri olarak kalır.⁴

Yazının ses olaylarına etkisi var mıdır? Yazının ses değişmelerini frenlediği, yavaşlattığı bilinen bir olgudur; ancak yazının ses olaylarına sebep olması ile ilgili şimdiye kadar bizim yazdığımız bir yazı dışında müstakil bir çalışmaya rastlamadık.⁵ Ses olaylarının yukarıda da belirttiğimiz gibi genel karakteri, ses ile alakalı olmasıdır. Seslerin yazı dilindeki karşılıkları olan işaretlere harf; bunların belli bir sıraya konmuş topluluğuna alfabe denir. Yani ses, tabi olunan; harf veya alfabe ise tabi olandır. Bir dilin sesleri, o dilin tarihî süreci içinde değişik işaretler yani alfabelerle gösterilebilir. Bir alfabede o dildeki bazı sesleri karşılayacak harflerin tamamı bulunmayabilir. Bu gibi durumlarda ya başka alfabelerden bazı harfler alınır ya da o alfabenin bazı harflerinden uygun harfler türetilir. Arap alfabesinde /ç, j, g, p/ seslerini karşılayan harfler bulunmadığından Osmanlı alfabesinde bu sesler Fars alfabesinden alınma bazı harflerle karşılanmıştır. Farsçada ve Arapçada bulunmayan Türkçeye ait “*damak n’si*” için de Arap alfabesindeki “*kef*” harfinden türetilmiş bir harf kullanılmıştır. Edebî dilde her ses için ayrı birer harf olmayıp bazı sesler yaklaşık değerleriyle karşılanır. Bundan dolayıdır ki ses olaylarının tamamını yazılı kaynaklardan takip etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü

1 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Yayınları, 2013), 50-54

2 Ahmet Bican Ercilasun, *Üniversiteler İçin Türk Dili Dersleri*, (Ankara: Yök Yayınları, 1992), 76-77.

3 Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2010), 53-61.

4 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 54.

5 İhsan Sabri Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 547, (1997), 15-17.

harfler sesleri kabiliyetleri nispetinde karşılar. Mesela Türkçenin *kapalı e* sesi için Eski Anadolu Türkçesi devresinde bazen Arap alfabesindeki *ya* (ﻱ) harfinin, bazen de hareketlerden *üstün veya esre* işaretinin, günümüzde ise sadece normal *e* harfinin kullanılması gibi durumlar yazı dilinin bu sesin gerçek değerinin anlaşılmasına yardımcı olmadığını ortaya koymaktadır.

2. Bulaşma (analogie)

Dillerde *bulaşma*, *örnekseme*, *kırmalaşma*, *analoji* gibi değişik terimlerle anılan ve dil olaylarının birçoğunda etkili olan bir eğilim vardır. Bulaşma, bir ögenin başka bir ögeyi etkileyerek her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması demektir.⁶ Bu yazıda önce genel olarak *bulaşma* terimini açıklayacak, daha sonra bunun seslerle ilgisine değineceğiz.

Böler, bir bildirisinde *bulaşma* hakkında detaylı bir bilgi verdikten sonra Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* ve Zeynep Korkmaz'ın *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde yer alan makaleler başta olmak üzere kimi dil bilgisi çalışmalarında “karıştırılma, yanlış çözümleme, yanlış hece bölünmesi” gibi ifadelerle açıklanan bazı örnekleri ele alarak bunların aslında bulaşma (contamination) olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Daha sonra bulaşma örneği olduğunu öne sürdüğü bazı yapım ve çekim eklerini inceler.⁷

Tekrara düşmemek için bu ekler içerisinden sadece bir örnek üzerinde durup yazımızın asıl konusu olan örnekleri inceleyeceğiz.

Üleştirme sayı isimleri yapan $\{+şAr\}$ ekindeki */ş/* sesi bazı yayınlarda *ünsüz yardımcı sesler* içinde gösterilmektedir. Ancak saha ile ilgili herkesin bildiği gibi bu ekte ortaya çıkan */ş/* sesi yardımcı ses değildir. Asıl sayı isimlerine eklenerek üleştirme sayı isimleri yapan $\{+Ar\}$ $\{+şAr\}$ eki Eski Türkçede ünsüzlerden sonra $\{+Ar\}$, ünlülerden sonra $\{+rAr\}$ şeklindedir. Muharrem Ergin, Eski Türkçede ünlülerden sonra $\{+rAr\}$ şeklinde gelen ekin baştaki ünsüzü */r/*'nin *bir+er* üleştirme sayı isminin *bi+rer* şeklinde hecelenmesi ile ortaya çıktığını, daha sonra ise *beş+er* üleştirme sayı isminin *be+şer* şeklinde hecelenmesi tesiri ile $\{+şAr\}$ şekline dönüştüğünü söyler.⁸

Ercilasun, Türkçenin yardımcı seslerini incelediği makalesinde bu eki aynı şekilde değerlendirerek $\{+şAr\}$ 'daki *ş*'nin ünlü çatışmasını ortadan kaldırmak için türemiş bir ses olmadığını *beş+er*'in etkisiyle ortaya çıkan bir bulaşma olduğunu belirtir.⁹

Bulaşma hadisesine ait Ercilasun tarafından verilen ilgi çekici bir örnek de destan kahramanı *Oğuz Kağan*'ın ismi ile alakalıdır. Ercilasun aslında *öküz* yani boğa olan destan kahramanının

6 Berke Vardar, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDK Yayınları, 1980), 45.

7 Tuncay Böler, “Dilbilgisi Çalışmalarında ‘Karışma, Karıştırılma, Yanlış Hece Bölünmesi, Yanlış Çözümleme’ Gibi İfadelerle Açıklanan Bulaşma (Contamination) Örnekleri Üzerine, (BİLMES 2017), I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu, 2017, 915-914.

8 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 170.

9 Ahmet Bican Ercilasun, “Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Eylül 2000), 585, 2000/2, 221.

isminin boy adı olan *oğuz* < *ok+uz*'dan bulaşma ile ortaya çıktığını ifade eder.¹⁰

Bulaşma ile ilgili kapsamlı bir çalışma Mehmet Kara tarafından yapılmıştır. Kara “*Ayrı Düşmüş Kelimeler*” adını verdiği eserinde Türkçe asıllı ve alıntı kelimelerde rastlanılan bulaşma örneklerini meydana geliş şekilleriyle birlikte detaylı olarak incelemiştir.¹¹

Asıl konumuza geçmeden önce bulaşma ile ilgili iki ilginç örnek üzerinde durmak istiyoruz. Bunlardan biri yeni bir kelime olup henüz sözlüklere girmemiştir. Daha çok devre mülk aidatı için kullanılmaya başlanan bu kelime *yıldattır*. Bu kelime “aidat”tan bulaşma yoluyla ortaya çıkmıştır. Arapça *âid* kelimesinin çoğulu *aidat* Türkçede galat olarak tekil kullanılır. Bu kelime *Türkçe Sözlük*'te 1. Dernek, kuruluş, kulüp üyelerinin belli sürelerde, belli miktarlarda ödedikleri para, ödenti. 2. Bir hizmet karşılığı sürekli ve düzenli ödenen para. 3. Kesenek, olarak açıklanmaktadır.¹²

Aidat, aylık ödenen bir para anlamında olmadığı hâlde genellikle aylık ödendiği için halk tarafından sanki aylık ödenen bir paraymış gibi algılanmaktadır. Ayrıca Türkçenin ses özelliklerine aykırı olan diftong hadisesi sebebiyle iki ünlü arasında ses türemesiyle *âyidat* olarak söylenir. Bünyesindeki uzun ünlü ve Türkçe kelimelerde orta hecenin vurgu bakımından zayıf olması gibi iki sebepten dolayı ilk hecesi vurgulu *aydat* şeklinde söyleyiş kazanarak mana olarak da bir yanlış algı oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden aylık ödenen ödenti *ay+dat* ise yıllık ödenen ödenti de *yıl+dat* olmalıdır düşüncesiyle bulaşma yoluyla dil hazinemize böyle bir kelime kazandırılmıştır.

Diğer örnek ise halk dilinde *diyanet* kelimesinin göçüşme yoluyla ortaya çıkmış şekli olan *dinayettir*. Bu kelimedede ortaya çıkan göçüşme Türkçe ses sistemine aykırı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü ses olaylarının sebeplerinin en önemlisi olan kolayca kaçma eğilimi bu ses olayında görülmemektedir. *Diyanet*'in söylenişi *dinâyetten* daha kolaydır. O halde bu kelime niçin böyle bir ses olayı geçirmiştir? Bizce bunun sebebi *din* kelimesinin bulaşma yoluyla *diyaneti* *dinâyete* çevirmesidir. Bu ses olayı ile ilgili çok ilgi çekici bir durum ise *dinâyet* kelimesinin Ahmed-i Dâî'nin XIV. yüzyılda yazdığı *Kitâbü 'r-ta'bir*'in bilinen iki nüshasından biri olan Atatürk Kitaplığı nüshasında geçmesidir: “*dinâyet*”¹³. O dönemde böyle bir bulaşma örneğinin görülmesi, din dili Arapçanın günümüze oranla daha çok tesiri ile açıklanabilir.

3. Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti

Bazı yabancı asıllı kelimelerde ses olaylarını yönlendiren, *bulaşmadır*. Bulaşma sebebi ise Arap alfabetidir. Daha genel bir ifade ile yazıdır. Bu durum ise ses olaylarının genel karakteri olan önce konuşma dilinde meydana gelip bunların bir kısmının sonradan yazı diline geçmesi eğilimine aykırıdır.

10 Ahmet Bican Ercilasun, “Oğuz Adının Etimolojisi”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara: 2015, 15-20.

11 Mehmet Kara, *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011).

12 *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 57.

13 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 'r-ta'bir*; Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi), Muallim Cevdet, Nr. O.26, 39a/10.

Bu konuyla ilgili ilk yazımızı, sınırlı sayıda örnekten oluşan bir makale hâlinde, yayımlamıştık. Söz konusu makalede *hırlı, hırsız, nalin, şıh, beyhude ve beynamaz* kelimelerinin bünyelerinde bulunan Arap alfabesindeki *ya* (ي) harfinin farklı okunmasından kaynaklanan ses olayına değinmiştik.¹⁴

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü Projesi çerçevesinde fişlenmek üzere tarafımıza verilen Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bir* adlı eserinde ve Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirmesiyle Türkçe dersleri vermek üzere bulunduğumuz Kahire'de Arapçanın Mısır lehçesinde dikkat çekici yeni örnekler tespit etme imkânı bulduk. Bu örneklerde 1997 yılında yayımlamış olduğumuz makaledeki düşünceleri pekiştiren bazı ses olaylarına şahitlik edilmiştir. Kahire'de 1998 yılında düzenlenen ve sonrasında bildiri kitabının da yayınlandığı bir uluslararası sempozyuma bu örneklerden hareketle “Arap Alfabesindeki (ي, و) Harflerinin Osmanlıcadaki Bazı Arapça ve Farsça; Osmanlı Alfabesindeki (ك, ك) Harflerinin Mısır Lehçesindeki Bazı Türkçe Kelimelerdeki Birtakım Ses Olaylarındaki Rolü” adlı bir bildiri ile katılmıştık. Bu bildiride, Türkçeye Arapça ve Farsçadan; Arapçaya da Türkçeden geçmiş bazı kelimelerde meydana gelen birtakım ses olayları incelenmiştir.

Yeni tespit edilen örnekler üzerinden bulaşma yoluyla türetilmiş kelimeler bu çalışmada incelenecektir. Tespit edilen örneklerde bulaşma yoluyla meydana gelen ses hadiselerinde dört farklı durum söz konusudur:

3.1. Arap alfabesindeki *ya* (ي) harfinin farklı okunmasıyla meydana gelen bulaşma olayları

Arap alfabesinde bulunan *ya* (ي) harfinin kullanımı iki şekildedir. Birincisi, asli sesleri karşılayan *ya* harfi olarak, ikincisi de uzatma harfi olarak kullanımdır. (ي) *ya* harfinin uzatma harfi olarak kullanılması (ي) *ya*'dan önceki harfin esreli, (ي) *ya*'nın ise harekesiz olması durumundadır. (الرَّحِيمِ) *er-raḥîm* örneğinde görüldüğü gibi *ya* (ي) harfi, harf olarak değil *ḥa* (ح) harfindeki esre ile verilen /i/ sesini uzatan bir işaret olarak kullanılmıştır. Arapça (خَيْرٌ) *ḥayr* kelimesinde ise asli sesi karşılayan harf olarak kullanılmıştır. Yani Arapçadaki *ya* (ي) harfi, Türkçenin ses özelliklerine göre, ünsüz okunan ve kendinden önceki esreli ünsüzü uzun olarak okutan olmak üzere iki çeşittir. Türkçenin Arap alfabesi kullandığımız dönemde Arapçadan farklı olarak bu harfin yüklendiği bir görev, Arapçada hareke ile gösterilen *ı, i* ünlülerini karşılamak olmuştur. Bütün bunlardan dolayı Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren ve bünyesinde *ya* (ي) harfi bulunan bazı kelimelerde analogik olarak, yani bulaşma yoluyla farklı okuyuşlar olmuştur. Bu farklı okuyuşların neticesinde, asli dillerinde ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfini *ı, i* ünlüsü olarak; kendinden önceki kesreli harfi uzatan med harfini de ünsüz harfmiş gibi okumak şeklinde bir durum ortaya çıkmıştır. Bu ses olaylarının meydana gelme sebebi sadece bahsettiğimiz bulaşma olmayıp başka durumların etkileri de söz konusudur. Bilindiği gibi *y* sesi inceltici ve daraltıcı tesire sahiptir. Bu tesiri de göz ardı etmemek gerekir.

14 Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, 15-17.

Fakat aşağıda da görüleceği gibi *ya* (ي) harfinin sebep olduğu ses olayı sadece daralma yönlü olmamıştır. Bunun için öne sürdüğümüz görüşün dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz. *ya* (ي) harfi ile ilgili meydana gelen bu ses olayını iki alt başlıkta ele alacağız.

3.1.1. Ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünlü okunduğu kelimeler

a) *hırsız* (خیرسز): Bu kelime Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türkî'de işaret ettiği gibi Arapça *hayr* kelimesinden türetilmiş *hayırsız* kelimesinden başka bir şey değildir.¹⁵ Arapça *hayr* kelimesi, Türkçe kelimelerde hece sonunda bulunmaması gereken “*yr*” çift ünsüzü ile bitmesi sebebiyle Türkçede *hayır* şekline dönmüştür. Aynı kelimeye olumsuz sıfat isimleri yapan +*sIz* ekinin eklenmesi ile oluşan bu kelime bahsettiğimiz durumdan dolayı böyle bir ses olayı geçirmiştir. Bu ses olayını geçirirken de *ya* (ي) harfinin Türkçede *ı*, *i* gibi ünlü sesleri karşılması böyle bir bulaşmaya sebep olmuştur.

b) *hırlı* (خیرلی): Bu kelime de yukarıda izahını yaptığımız *hayr* kelimesine olumlu sıfatlar yapan +*II* ekinin eklenmesi ile oluşmuştur.

Bu kelimelerde meydana gelen ses olayının başlangıcının Eski Anadolu Türkçesine kadar gittiğini tespit ettik. *Hırsız* kelimesinin bu dönemde karşılığı *oğrı*, *oğru* şeklindedir. *hırlı* kelimesi *Süheyl ü Nevbahar*'da 2661. beyitte EAT döneminin özelliklerine göre *hırlı* şeklinde geçmektedir:

*Delüligi cāhil hamiyyet şanur / Önegüligi hırlı niyyet şanur.*¹⁶

Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr*'inde bu iki kelime yer almamaktadır. Ancak bu kelimelerin kökü olan *hayr*, Atatürk Kitaplığı nüshasında bir yerde *hır* olarak geçmiştir. “*hır*.”¹⁷

Hırlı için TDK *Türkçe Sözlük*'te “1. İşinde doğru, uslu, iyi (kimse). 2. Yaramaz, şımarık, kötü (kimse). ***hırlı mıdır, hırsız mıdır?*** Bir kimsenin ahlaki kişiliği hakkında kuşku duyulduğunda kullanılan bir söz: *Ben onu tanımıyorum; hırlı mıdır hırsız mıdır?*” anlamları verilerek örnek bir cümle kurulmuştur.¹⁸ ***Hırsız I*** için ise “Başkasının malını çalan kimse, uğru” karşılıkları verilmiştir.¹⁹

Bu iki örneğin kökünün yansıma bir kelime olan *hır* olup olamayacağını da düşündük. *Türkçe Sözlük*'te *hır* için kavga, dalaş anlamları verilmektedir.²⁰

Hırsız kelimesi için bu kökü, yapılan işin mahiyeti itibarıyla güdültüsüz, sessiz kişi şeklinde bir yere kadar yakıştırabiliriz. Ancak *hırlı* için bu kökün doğru olmadığını düşünüyoruz. Yani *hırlı*, hır çıkarıcı, kavgacı, güdültücü demek değildir. *Hırlı* Türkçede her ne kadar anlam olarak olumlu ise ve bu anlamı taşıyan bir isim veya sıfat olarak kullanılmasa da olumsuz

15 Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, 16.

16 Cem Dilçin, *Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991), 375.

17 Ahmed-i Dâi, *Kitābü 't-ta' bîr*, 137b/4.

18 *Türkçe Sözlük*, 1093.

19 *Türkçe Sözlük*, 1094.

20 *Türkçe Sözlük*, 1093.

karakterler için bu karakterin zıddını ifade eden bir anlam ifade etmek üzere ve daha çok *hırsız* ile birlikte ikileme şeklinde kullanılır. Anlam vezni olarak adlandırılan kurama göre *hırlı hırsız* ikilemesinde *hırlı hırsız*dan zamanla aynı çağrışımsal özelliği kazanmıştır.²¹ Bu biçimiyle de tek başına kullanıldığı zaman da “*hırlı biri olsa hapse girmezdi*” örneğindeki gibi olumlu anlamına rağmen olumsuz çağrışım yapmaktadır. Aynı şekilde *hırlı mı hırsız mı* ikilemesinde baştan *hayırlı mı hayırsız mı* şeklinde kurulan anlam yapısı zamanla sadece kötü anlamı yüklenmiştir.

Bu iki kelime için de bünyelerinde bulunan *y* sesinin daraltıcı tesirini gözden kaçırmamak gerekir. Bu şekilde oluşmuş *hıyr* şekli Doğu Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. Bu kelimeleri de böyle okumak mümkündür. Ancak aynı ses olayına tanık olduğumuz aşağıda vereceğimiz açık heceli örneklerden hareketle *hır* şeklindeki okuyuşun daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

c) *şih*: Arapça *şeyh* (شَيْخ) kelimesinden değişen ve konuşma dilinde kalan bu kelime de aynı şekilde ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünlü *ı* sesiymiş gibi okunması söz konusudur. Çünkü *şeyh* kelimesi de hece sonunda bulunmaması gereken “*yh*” çift ünsüzünden dolayı Türkçenin ses özelliklerine aykırıdır.

d) *nalın*: Arapça *na'l* (نَعْل) kelimesinin tesniye şekli *na'leyden* (نَعْلَيْن) ortaya çıkmış bu kelime hece sonundaki “*yn*” çift ünsüzünden dolayı Türkçenin ses özelliklerine aykırıdır. Bu yüzden bu kelime de aynı ses olayı ortaya çıkmış, ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfi *ı* şeklinde ünlü okunmuştur. Bu ses olayının Eski Anadolu Türkçesi Döneminden itibaren gerçekleştiğini biliyoruz. *nalın* ve bundan türetilen *nalıncılık* kelimesini üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dâî'nin *Kitâbü't-ta'bir*'inde tespit ettik. “*na'ln*”²² ; “*na'ln*”²³ ; “*na'lnclık*”²⁴

Süleymaniye Hekimoğlu nüshasında Bu örneklerden *nalıncılıkta ya* (ي) harfi yazılmayıp *ı* sesi hareke ile gösterilmiştir: “*na'lnclık*”²⁵

Ancak örneklerde görüldüğü gibi *ayın* üzerindeki sükûnu sağlayan cezm işareti bütün örneklerde muhafaza edilmiştir.

e) *zeliha* (زليخا): Arapça *züleyha* kelimesi de Türkçeye aynı ses olayı sonucu *zeliha* şeklinde girmiştir. Bu kelime de Eski Anadolu Türkçesinden itibaren *zeliha* olarak kullanılmıştır. Kelime bugün Trabzon ağızlarında *Zela* şeklinde kadın adı olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki örnekler ise edebi dilde olmayıp Eski Anadolu Türkçesi dönemi ağızlarından birine ait olduğunu düşündüğümüz şekillerdir. Benzer ses olayı geçirmiş kelimeler pek çok ağız bölgesinde mevcuttur. Türkçede *e>i* daralması sık görülen bir ses olayıdır. Bilhassa *y* sesinin yanındaki geniş ünlüyü daraltıcı tesiri bilinen bir gerçektir. Bu yüzden aşağıdaki örneklerde ihtiyatlı olmakta fayda mülhaza ediyoruz.

21 Şahru Ufuk Pilten, “Anlam Vezni Kavramı Üzerine Değerlendirmeler”, *Avrasya Terim Dergisi*, 5 (1) (2017), 2.

22 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, Nr. 588, 193b/2.

23 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 94b/9.

24 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 94b/9.

25 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 101a/3.

f) *bīza* /*pīzā* (بِذَا): Bu kelime Farsça *peydâ* kelimesinden değişmiştir. Değişme sebebi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sakin okunması gereken *ya* (ي) harfinin esreli okunmasıdır. Ancak bu *peydâ* kelimesinin bu şekli yazı diline geçmemiştir. Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inin iki nüshasında bu iki şekle rastladık: “*pīzā*”²⁶, “*pīzā*”²⁷ Fakat bu örneği bu şekli ile Derleme Sözlüğünde tespit edemedik.

g) *sîl* (سِيل): Arapça *seyl* kelimesi dilimizde *sel* şekline dönmüştür. Ancak Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inin Atatürk nüshasında bu kelime “*sîl+i*”²⁸ şeklinde örneklendiği görülmüştür.

3.1.2. Ünlü okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünsüz okunduğu kelimeler

Türkçeye Farsçadan geçmiş kelimelerde rastladığımız bu ses olayında *ya* (ي) harfinin yukarıdaki durumun aksine ünlü olduğu halde ünsüz okunması söz konusudur. Bu şekilde ses olayı geçiren kelimelerimiz şunlardır:

a) *beyhude*: Farsça *bî-hûde* (بِيْهُودَه) “boşuna, boş yere” anlamındaki bu kelime bugün Türkçede *beyhude* şeklindedir. Kelimenin Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren bugünkü şekilde kullanılmaya başladığını Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inde örnekledik. Metinde bu kelime iki defa *bî-hûde*, iki defa *bî-hûze* şeklinde geçerken Atatürk Kütüphanesi nüshasında bir yerde *beyhude* şeklinde geçmiştir: “*beyhûde*”²⁹.

b) *beynamaz*: Farsça *bî-namâz* (بِيْنَمَازْ) “namazsız, namazı olmayan, namaz kılmayan” demek olan bu kelime de bugün Türkçede *beynamaz* olarak kullanılmaktadır.

c) *meyve*: Farsça *mîve* (مِيْوَه) meyve kelimesi de Türkçede bugün *meyve* şeklinde kullanılmaktadır.

d) *zeyrek*: Farsça *zîrek* (زِيْرَكْ) “anlayışlı, zeki” anlamındaki bu kelime de bugün Türkçede *zeyrek* şeklinde kullanılmaktadır.

3.2. Arap alfabesindeki ünsüz okunması gereken *vav* (و) harfinin ünlü okunmasıyla meydana gelen bulaşma olayları

Arap alfabesindeki *vav* (و) harfi de, *ya* (ي) harfi gibi hem harf hem de uzatma harfi olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak *vaşl* (وَصَل) kelimesindeki *vav* kelimenin asli harflerinden olan *vav*dır. *mevşül* (مَوْصُول) kelimesindeki birinci *vav* asli harflerden iken ikinci *vav* ötreli *sad* harfini *sû* şeklinde uzun okutan uzatma harfidir.

Arap alfabesini kullandığımız dönemde *vav* (و) harfi, Arapçada olduğu gibi hem /v/ sesini karşılamak için hem de *o*, *ö*, *u*, *ü* gibi yuvarlak ünlüleri göstermek için kullanılmıştır. Yuvarlak ünlüleri göstermek için Türkçede “*o, u*” işaretleri kullanılmıştır. Ünsüzlerin yuvarlak ünlülü okunuşlarını göstermek için de *ya* ünsüz üzerine ötre işareti konulmuş veya ünsüzden sonra *vav* (و) getirilmiştir. Yani Arapçada sadece uzatma harfi olarak kullanılan *vav* (و), Türkçede Arapçadan farklı olarak kısa yuvarlak ünlüler için de kullanılmıştır. İşte aşağıdaki bazı Arapça

26 Ahmed-i Dâi, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 7b/4.

27 Ahmed-i Dâi, *Kitâbü't-ta'bîr*, 588, 29a/4.

28 Ahmed-i Dâi, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 171a/11.

29 Ahmed-i Dâi, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 156a/1.

veya Farsça asıllı kelimelerde karşılaştığımız ses olaylarındaki bulaşma sebebi bu olmalıdır. Bu ses olayının tespit ettiğimiz örnekleri şu şekildedir:

a) çorap: Arapça asıllı *cevreb* (جَوْرَبْ) kelimesi dilimizde *çorap* olarak yaşamaktadır. Daha sonra bu değişmiş şeklin Türkçeden Mısır lehçesine ve bazı Arap lehçelerine *şurāb* şeklinde girdiği tespit edilmiştir.³⁰

Bu kelimedeki ses olayının izini Eski Anadolu Türkçesi dönemine kadar takip etmek mümkündür. Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inin Hekimoğlu nüshasında üç defa *cevreb* bir defa *çorap* şeklinde geçerken Atatürk Kitaplığı nüshasında dört yerde de *çorap* şeklinde yer alır. “çorap”³¹, “çorap”³².

b) musul: Arapça ism-i alet ve ism-i mekân vezni mef’ il ile *vasala* üçlüsünden oluşturulmuş “vasıl olunan yer” anlamındaki *mevsıl* (مَوْصِلْ) kelimesi Irak’ta bir vilayetin adıdır. Türkçede *musul* şeklinde kullandığımız bu isimde de sakin okunması gereken *vav* (و) sanki uzatma işaretiymiş gibi kendinden önceki mim harfini yuvarlak ünlülü okutmuştur.

c) çöven: Farsça *çevgen* (چَوْغَنْ) kelimesi Türkçede aynı ses olayı sonucunda önce *çöğen* sonra *çöven* şekline dönüşmüştür. Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bu kelimedeki *kef*, *gayın* olmuş dolayısıyla kelimenin ünlüleri de kalınlaşmıştır. Hekimoğlu nüshasında “çöğen”³³ şeklindeki kelimenin Atatürk Kitaplığı nüshasında ise karşılığı “çöğün”³⁴ dur.

d) güher: Arapça *cevher* (جَوْهَرْ) kelimesi Farsçaya *gevher* (گَوْهَرْ) şeklinde geçmiştir. Farsçada *gevherin* hafifletilmiş şekli olarak *güher* (كُؤَهْرْ) bugün Farsçada *vavsız* olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde de kullanılan *güher* ve bundan türemiş *güherlünün* *vavlı* şeklini Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde tespit ettik:

 “güher”³⁵; “güherlü”³⁶

e) süsen: Arapça *sevsen* (سَوْسَنْ) “zambak” kelimesi Farsçaya *süsen* şeklinde geçmiştir. Yani Farsçada da bu ses olayının aynı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Türkçesine bu kelimenin Arapçadan *sevsen* şeklinde değil Farsçadan *süsen* şeklinde girmiş olması muhtemeldir. Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bu kelimeyi örnekledik: “süsen”³⁷

Çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bugün edebî dile geçmeyip ağız özellikleri olan kalan bazı örneklere de rastladık. Arapça ve Farsça asıllı bu kelimelerde aynı şekilde sakin okunması gereken *vav* (و) harfi ötreli okunmuştur:

d) nörüz: Farsça *nev-rüz* (نَوْرُوزْ) kelimesi *Kitābü 't-ta' bîr'*de *nörüz+ın* şeklinde tespit edilmiştir. “nörüzın”³⁸

30 Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, (İstanbul: TDAV Yayınları, 1994), 56.

31 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 178a/10.

32 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 228b/11.

33 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 164a/4.

34 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 206b/2.

35 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 62b/9.

36 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 192a/9.

37 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 165a/12.

38 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 175b/10-11.

e) bōl ~ būl: Arapça *bevl* (بَوْل) kelimesinin bu ses olayı sebebiyle *Kitâbü 't-ta' bîr*'de *bōl~būl* şekline dönmüş örneği tespit edilmiştir. “*būl~bōl itdüğü*”³⁹

f) edüyye: Arapça *deva* ' kelimesinin çoğulu olan *edviyye* (أَدْوِيَّة) kelimesi de *Kitâbü 't-ta' bîr*'de aynı ses olayını geçirmiş ve *edüyye* şeklinde örneklenmiştir: “*edüyye*”⁴⁰

g) Nūfil: Arapça “güzel yüzlü genç” anlamında olup özel isim olarak kullanılan *Nevfel* (نَوْفَلٌ) den değişmiştir. *Kitâbü 't-ta' bîr*'de A nüshasında iki yerde de *Nūfil* şeklinde sahabe adı olarak geçmektedir. “*Nūfil ibn-i Yūsufdan*”⁴¹

Bu ses olayına Mısır Kahire ağzında da rastladık. Ancak Mısır Kahire ağzında tespit ettiğimiz ses olaylarında *vav* (و) uzun ünlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

mûlid < *mevlid* مَوْلِدٌ (mevlit)

loûn < *levn* لَوْنٌ (renk)

foû < *fevk* فَوْقٌ (üst)

moûz < *mevz* مَوْزٌ (muz)

3.3. *kâf-i nûnî* ve *kâf-i Farisî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Arap alfabesinde bulunmayan *kâf-i Farisî* ve *kâf-i nûnî* ile karşılanan birtakım seslere sahip kelimelerin imlası Türkçe el yazması eserlerde çoğunlukla *kâf-i Arabî* iledir. Bu seslere sahip bazı kelimeler, Arap dünyasına çoklukla *kâf-i Arabî* ile yazılarak taşınmışlardır.

Bu durum aslında, Eski Anadolu Türkçesi döneminde “*kişi~gişi, küçük~güçük, kimse~gimse*” şeklinde ikili okunan bazı Türkçe kelimelerin transkripsiyonunda da bir problemdir.

3.3.1. *kâf-i nûnî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

Arapçanın Mısır lehçesinde zikredilen sesleri taşıyan kelimelerin tamamı *kâf-i Arabî* ile okunmuştur. Mısır lehçesinde, aşağıdaki Türkçe ve Farsça asıllı kelimelerin telaffuzunda bulaşma yoluyla bazı ses olayları olmuştur. Aslı *damak n*'si ile olup *kâf-i Arabî* okunan kelimeler:

a) inkişâri: Türkçe *yeñiçeri* (يَكِّي جَرِي) kelimesi bünyesinde bulunan *kâf-i nûnî* ile yazılan *damak n*'sinin Mısır lehçesinde *kâf-i Arabî* ile yazılması sebebiyle *inkişâri* şekline dönüştürülmüştür. Kelimedeki *ç* sesi de birçok Arap lehçesinde olduğu gibi *ş* sesine dönüşmüştür.

b) bikkâşi: Türkçe askeri rütbe adı olan *biñbaşı* (بِكْبَاشِي) kelimesinde Mısır lehçesinde bulaşma yoluyla iki ses hadisesi olmuştur. Bunlardan birincisi *damak n*'sinin *kef* olarak okunarak /k/ sesine dönüşmesi, ikincisi de Türkçede /a/ sesini karşılayan *elif* harfi uzatma işareti gibi yorumlanarak *uzun a* olarak okunmasıdır. Yani Türkçe *biñbaşı* kelimesi Mısır lehçesinde *bikkâşı* şekline dönüşmüştür.

39 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, O.26, 70b/2.

40 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, 588, 62a/12.

41 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, O.26, 119a/6.

3.3.2. *kâf-i Farsî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

c) *bek*: *beğ* (بَغ) Bugün Türkiye Türkçesinde *bey* olarak telaffuz edilen bu kelime Mısır lehçesinde *bek* şeklinde telaffuz edilmektedir.

d) *yeken*: *yeğen*: (يَغْن) Bu kelime de Mısır lehçesinde /k/ ünsüzü ile söylenir.

e) *lakan*: Farsça asıllı *legen* (لَغْن) Osmanlıca döneminde Arapçanın Lübnan ve Suriye lehçelerine *lakan* şeklinde girmiştir.⁴²

3.4. Harekeleme farklılığından kaynaklanan bulaşma örnekleri

Buradaki durum Arap alfabesi ile yazılan bir kelimedeki bazı harflerin farklı harekelenmesidir. Bu ses olayının görüldüğü iki örnekte de dikkat çeken şey bu harekeleme farklılığının yanlışlıkla yapılmış olmamasıdır. Çünkü bu farklı harekeleme sonucunda ortaya çıkan kelimeler ile karşılaştığı nesnelere arasında kuvvetli bir anlam ilişkisi mevcuttur. Bunun için bu kelimelerde rastladığımız ses olaylarının birer yanlış olmayıp yakıştırma olduğunu düşünüyoruz. Bu kelimelerde ortaya çıkan ses olayında o kelimelere yüklenen anlam etkilidir.

a) *elçi ibik* < *alaca ibik*

Örneklerimizden biri Eski Anadolu Türkçesi döneminde *hüthüt*, *çavuş kuşu* karşılığında kullanılan *alaca ibik* kelimesinden değişmiş *elçi ibik*dir. Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bir*'inde Atatürk Kitaplığı nüshasında bir yerde bu örneğe rastlanmıştır. Eserin diğer nüshası Hekimoğlu Ali Paşa'da kelime *alaca ibik* şeklindedir. Bu kelimedeki meydana gelen bulaşma çok ilginçtir. Hüthüt kuşunun Süleyman peygambere (a.s.) elçilik yapması bize bu bulaşmada rol oynamıştır. Ancak ses olayının meydana geliş şekli, aynı harflerin farklı harekelenmesi suretiyle olmuştur.

Bugün bu kelime Vezirköprü-Samsun ağzında Eski Anadolu Türkçesinde de kullanıldığı gibi sadece *ibik* şeklinde kullanılmaktadır. Samsun-Çarşamba ve köyleri ile Sivas-Koyulhisar'da *ibik* kelimesi bu manaya yakın olarak "söz götürüp getiren, dedikoducu" anlamında kullanılmaktadır.⁴³

إِبِكْ "elçi ibik"⁴⁴ ; أَلَاكَا "alaca ibik"⁴⁵

b) *ip odunluğu* < *ip avadanlığı*

Bu kelime kilim ve kumaş tezgâhlarında iplerin sarıldığı kütük için kullanılmaktadır. *İp odunluğu* şekli *Kitâbü't-ta'bir*'in Atatürk kitaplığı nüshasında bir yerde geçmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa ve Atatürk nüshasında bir başka yerde kelime *ip avadanlığı* şeklinde geçer. Bu örnekte de ip sarılan kütüklerin *odundan* olması bulaşmada anlam etkisi yapmıştır. Ancak aşağıda örneklerde görüldüğü gibi kelimelerin harfleri aynı harekelenmesi farklıdır.

إِبْ أَوْدَانَلُغِي "ip odunluğu"⁴⁶ ; إِبْ أَوْدَانَلُغِي "ip avadanlığı"⁴⁷ ; إِبْ أَوْدَانَلُغِي "ip avadanlığın"⁴⁸

42 Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 97.

43 Derleme Sözlüğü, (Ankara: TDK Yayınları, 1974), C. 7, 2502.

44 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 83b/9.

45 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 90a/2.

46 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 103b/8.

47 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 106b/13.

48 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 103b/6.

4. Sonuç ve Öneriler

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren bazı kelimelerde Arap alfabesini kullandığımız devrelerde meydana gelen bazı ses olaylarının sebebi *bulaşmadır*. *Bulaşmanın* sebebi de Arap alfabesidir. Arap alfabesindeki farklı okunuşa sahip bazı harflerin Arapçada kullanıldıkları asıl şekilleriyle değil de diğer şekliyle okunmasından kaynaklanan bu ses olayı sadece Türkçede karşılaştığımız bir olay değildir. Bulaşma kaynaklı bu ses olayı, Arapçanın bazı lehçelerinde ve Farsçada da bu durumdan kaynaklanan iki şekilli bazı kelimelerin oluşmasına sebep olmuştur. Yine Arap alfabesinde kullanılan hareket sisteminden kaynaklanan bulaşma sonucu bir kelimenin aynı harflerle fakat farklı hareketlerle yazılmış ikinci şekline de rastlanmıştır.

Bilhassa Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerin bu bakış açısıyla incelenmesi ve Tarama Sözlüğü ile karşılaştırmalı bir çalışma yapılması bu örneklerin sayısını artıracaktır.

Bu çalışma, ses olaylarının önce konuşma dilinde meydana gelip sonra bunların bir kısmının yazıya geçmesi ilkesinin yanında, yazının ses olayına sebep olduğuna dair örneklerin hiç de az olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ortaya konulan örneklerin, Türkçenin etimolojik sözlüğüne de katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Ahmed-i Dai, *Kitābü 'l-ta'bir*, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Nr. 588.

Ahmed-i Dai, *Kitābü 'l-ta'bir*, Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi) Muallim Cevdet Nr. O.26.

Aytaç, Bedrettin. *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul, TDAV Yayınları, 1994.

Böler, Tuncay. “Dilbilgisi Çalışmalarında ‘Karışma, Karıştırılma, Yanlış Hece Bölünmesi, Yanlış Çözümleme’ Gibi İfadelerle Açıklanan Bulaşma (contamination) Örnekleri Üzerine”, (BILMES 2017) (I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu) (2017): 905-914.

Çebi, İhsan Sabri. “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri üzerine”, *Türk Dili*, 547, (1997) : 15-17.

Çebi, İhsan Sabri. “Arap Alfabesindeki (ي, و) Harflerinin Osmanlıcadaki Bazı Arapça ve Farsça; Osmanlı Alfabesindeki (ك, ث) Harflerinin Mısır Lehçesindeki Bazı Türkçe Kelimelerdeki Birtakım Ses Olaylarındaki Rolü”, *المؤتمر الدولي للترجمة و دورها في تفاعل الحضارات*, Sempozyumu Bildiri Kitabı, Kahire, (1998): 2844-2849.

Derleme Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları, 1997.

- Dilçin, Cem. *Süheyl ü Nev-bahar* (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Üniversiteler İçin Türk Dili Dersleri*, Ankara: Yök Yayınları, 1992.
- Ercilasun, Ahmet Bican. Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* Eylül 2000, 585, 2000/II, 219-225.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Oğuz Adının Etimolojisi”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, (2015): 15-20.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2013.
- Kara, Mehmet. *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- Piltin Ufuk, Şahru. “Anlam Vezni Kavramı Üzerine Değerlendirmeler”, *Avrasya Terim Dergisi*, 5 (1), (2017): 1-10.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Vardar, Berke. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1980.

